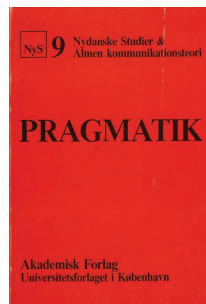

Titel:	Introduktion til pragmatik og pragmatisk analyse (1970)
Forfatter:	Niels Erik Wille og Peter Harms Larsen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 9. <i>Pragmatik</i> , 1978, s. 78-106
Udgivet af:	Akademisk Forlag, Universitetsforlaget i København
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfattere

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Niels Erik Wille og Peter Harms Larsen

INTRODUKTION TIL PRAGMATIK OG PRAGMATISK ANALYSE

Foredrag fra den 1. studiekonference i nydansk grammatik og sprogbeskrivelse, 11. - 12. april 1970.

Artiklen blev oprindeligt trykt i NyS 2, 1970. Af den oprindelige artikel genoptrykkes:

- I. Indledning
- II. Introduktion til pragmatik (N.E.W.)
- III. Programmerklæring (N.E.W. og P.H.L.)

Afsnittene IV - VII genoptrykkes ikke af pladsmæssige årsager. Disse afsnit introducerede specielt pragmatisk analyse som universitetsdisciplin.

I. Indledning.

Die wahre Wichtigkeit des Sprachstudiums liegt in dem Anteil der Sprache an der Bildung der Vorstellungen. Hierin ist alles enthalten, denn diese Vorstellungen sind es, deren Summe den Menschen ausmacht.

Wilhelm von Humboldt. 2)

Som indledning til dette dobbeltforedrag vil vi gerne forklare hvorledes vi opfatter vores rolle her i dag:

Efter vores opfattelse sidder vi her for at tilfredsstille en stærk og (selvfølgelig) berettiget nysgerrighed der retter sig mod vores daglige undervisningsaktivitet, d.v.s. den undervisning som vi og Harald Steensig giver i Pragmatisk Analyse ved Københavns Universitet.

Faget dansk er for tiden præget af uro og konflikter; der er omvæltninger i gang både af faglig og af fagpolitisk art. I en række henseender sidder vi midt i en faglig revolution som blev foregrebet af Paul Diderichsen ved Nordistmødet i 1946 (Helhed og Struktur, p. 80-94) og som han senere har søgt at fremme gennem sit arbejde med Dansk Prosaehistorie og med sprogtænkningens og den sproglige opdragelses historie (Sprogsyn og sproglig opdragelse). Men

også andre faktorer har gjort sig gældende, fx. litteraturforskningens og litteraturkritikkens anstrengelser for endelig at frigøre sig fra sine filologiske rødder, anstrengelser som til tider har peget frem mod en egentlig opdeling af faget.

Og midt i alt dette er der så, tilsyneladende, opstået en ny disciplin i faget; tilsyneladende må man vist sige, for det er de færreste der egentlig ved hvad det drejer sig om. Man har kun et navn at holde sig til, en studievejledning, og en række mere eller mindre vage rygter og formodninger. Og hvorledes bør man nu forholde sig til dette nye og ubestemmelige skud på den gamle stamme: er det en lovende knop eller et vildskud? Endnu før foretagendet blev søsat, nåede det at blive udsat for en ret skarp kritik af Aage Henriksen og Erik A. Nielsen i Kritik³⁾. Disciplinen er desuden blevet sat i ret nøje forbindelse med nye tanker om faget dansk i gymnasiet⁴⁾, tanker der diskuteres med ildhu og ilterhed for tiden. Forbindelsen har været anskuet både som positiv og som det modsatte.

Alt i alt foreligger der en situation som naturligt kalder på en vis nysgerrighed. Derfor forekommer det os rimeligt at vi beslaglægger tid med at fremlægge vores tanker om faget ved denne konference. Vi ved at vi ikke kan tilfredsstille Deres nysgerrighed fuldt ud og i alle detaljer, men vi vil gøre vores bedste.

Inden vi tager fat for alvor, vil vi imidlertid lige foretage en mindre begrebsmæssig operation. Vi vil gerne skelne mellem Pragmatik som forskningsfelt, og Pragmatisk Analyse som pædagogisk aktivitet.

Pragmatikken⁵⁾ er et forskningsområde der hører hjemme under den generelle semiologi som Saussure og senere Ch. W. Morris angav som den overordnede ramme for den lingvistiske aktivitet. Dette forskningsområde har i realiteten gammel hjemmel inden for faget dansk og nordisk filologi, selv om der aldrig tidligere har været tale om eller brug for en selvstændig benævnelse. Med udviklingen af den lydhistoriske forskning og den strukturelle sprogvidenskab har det imidlertid stået i fare for at forsvinde, og en væsentlig grund til nu at navngive det har været ønsket om at henlede opmærksomhed og kræfter på det. I det følgende gives der først en introduktion til dette forskningsområde og en kort diskussion af forholdet mellem dette og forskningstraditionen inden for vores fag.

"Pragmatisk analyse af tekster og tekstarter" er navnet på et sprogligt førstedels-kursus ved Københavns Universitet. Her er der tale om en overvejende pædagogisk-filosofisk aktivitet af en art, der forekommer os at være en værdifuld nydannelse i faget. Denne aktivitet forholder sig naturligvis til den indsigt som er etableret og som vil blive etableret inden for pragmatikken som forskningsfelt; i den aktuelle situation ønsker vi dog at forholdet skal være det, at den pædagogiske aktivitet indgår i et dialektisk samspil med forskningen, således at af alle de forskningsopgaver der kunne tages op inden for de rammer som pragmatikken afstikker, der søger vi først og fremmest dem der udspringer af og fører tilbage til målet med undervisningssituationen. Og af alle de mål der kan gøre sig gældende i forskningen, prioriterer vi dem der gør forskningen til redskab for praktisk og teoretisk undervisning i sprog og kommunikation på alle trin i uddannelsessystemet.

Efter den korte gennemgang af pragmatik som forskning, vil vi gå over til en nærmere gennemgang af kurset i pragmatisk analyse, vi vil sige lidt om forudsætningerne for det og lidt om de opgaver vi søger at løse med det. Endvidere vil vi give et par eksempler på de undervisningsaktiviteter vi benytter.

II. Introduktion til pragmatik.

De fragmentariske Forsøg paa rene Strukturanalyser, som hidtil foreligger, maa altsaa forstaaes som de første Skridt mod en almen Sprogbygningslære, en virkelig empirisk Grammaire Generale. En saadan vil ikke alene have den umiddelbare Værdi, som følger af, at et uhyre Stof er reduceret til en overskuelig Samling af Symbolmodeller; den vil gribe dybt ind i baade Sproggenetik, Sprog-pædagogik og Sprogrøgt, og man tør forvente, at man med en saadan Indtrængen i Sprogets Væsen kan naa til en stadig præcisere Forstaaelse af Sprogets centrale Rolle i Erkendelsen.

Paul Diderichsen. ⁶⁾

Det tyvende århundredes sprogforskning har været præget af en langsom tilnærmelse til studiet af det autonome sprog: sproget som et

formelt, i sig selv hvilende system. Denne rendyrkning af det "essentielt sproglige" er sket på bekostning af en række forskningsaktiviteter der traditionelt er faldet ind under sprogforskningen. Denne udvikling afspejler sig fx. i Bertil Malmbergs forsøg på at sætte skel mellem Filologi og Lingvistik i Nya vägar inom språkforskningen (p. 1-2):

"Filologi kan ungefärligen översättas med texttolkning, om man blott tar dette begrepp i dess allra vidaste bemärkelse. Man har kallat filologien "den svåraste av alle konster: konsten att läsa innantill". Filologiens uppgift är med andra ord att fastställa det innehåll, som ett språkligt dokument rymmer. Filologen vill veta, vad den som talat eller skrivit språkminnesmärket ifråga, menat eller avsett. Han vill ytterst tränga fram till den kultur og den miljö, där det kommit till, och förstå de förutsättningar, som dokumentet har att tacka för sin tillkomst. (---) Kunskapen om språket självt, dess ljud och former, satsbyggnad och ordförråd, utveckling og stilsiftningar är för filologen endast medel att komma underfund med innehållet bakom det talade eller skrivna ordet. Filologen är med andra ord en tjänare i andra vetenskapers tjänst. Den går historieforskningen, rätts- och religionsvetenskapen, filosofien och litteraturhistorien till handa med sina tolkningar av de traderade texterna. (---) Lingvistik- en är i princip artskild från filologien. För lingvisten är språkstudiet självändamål. Oberoende av frågan om det språkliga dokumentets innehåll söker lingvisten nå kunskap om språket som uttrycksmedel. Han vill klarlägga språkets mekanism och bestämma, på vilket sätt och med vilka medel människan meddeler sig med sin omgivning. Han studerar språkljudens bildningssätt och akustiska egenskaper, och undersöker former och ord,

syntaktiska företeelser och betydelsesskiftningar för att ur de enskilda fallen leta sig fram till de almäna lagarne för språkssystemets byggnad och utveckling. Om filologens arbete var intimt förknippat med historikerna och litteraturforskarens, så kommer lingvisten på många punkter i kontakt med problem, som hör till fysiologien, akustiken, psykologien, sociologien eller filosofien (logiken, kunskapsteorien)."

Desværre taber Malmberg spillet en lille smule på gulvet ved sine antydninger af at det drejer sig om forskelle mellem historisk og ahistorisk, og mellem ikke-eksperimentel og eksperimentel forskning, men derudover er tendensen tydelig nok: sproget selv er det rette mål for sprogforskningen. I sin konsekvens fører dette til en afvisning af de kontaktpunkter til fysiologi, akustik, psykologi, sociologi og filosofi, som Malmberg endnu fastholder. Men dermed indeholder citatet også alle de forbindelseslinjer til andre problemområder, som går tabt under en konsekvent udvikling af den autonome, strukturelle sprogvidenskab.

Den strukturelle sprogforskning har vel især været præget af en stærk anti-psykologisk, og for så vidt også anti-mentalistisk holdning: Hvad der foregår inden for bevidsthedens fire vægge ligger uden for sprogforskerens ekspertise-område, og dermed også uden for hans legitime interesseområde. Ydermere er "Sproget" ikke det som har psykologisk realitet for den enkelte. Sproget er et struktureret system som har mellemmenneskelig eksistens; sproget må ikke forveksles med sproget som det opleves og udnyttes af den enkelte sprogbruger.

Vi finder parallelle udviklinger fx. i sociologien, hvor Durkheim postulerer samfundets normsystemer som "objekter" der er lige så reelle som sten og mure (og som man i lige så høj grad kan løbe panden mod). I sociologien genfinder vi også trangen til at løsrive den videnskabelige aktivitet fra samfundets værdisystemer, forskeren som privatperson kommer ikke forskningen som objektivt system ved, forskningen bør være "Wertfrei" som Max Weber formulerede det.

Udviklingen støttes af udviklingen inden for logik og matematisk filosofi. Her finder man netop et sådant struktureret "objektivt eksisterende" system der kan foreligge ufuldkomment for, og udnyttes ufuldkomment af det enkelte individ, men som alligevel kan undersøges og må undersøges uafhængigt af psykologien. Matematiske problemer løses ikke med psykologiske eksperimenter. Matematiske problemer er uafhængige af de praktiske opgaver som de matematiske resultater evt. kan bruges til at løse. Matematikeren "afdækker" sammenhængen og systemet i den matematiske tænkning som menneskene intuitivt benytter sig af.

Tidens stærke anti-psykologisme kan også ses som en helt berettiget forsvarsstrategi mod en imperialistisk, empiristisk, positivistisk psykologisme, og hvad andre smædeord man nu kan finde på for at beskrive forholdene som de kan have set ud for en sprogforsker der søger at finde sine videnskabelige ben, mens psykologien udvikler sig rivende i ham og uden om ham. Egentlig er det en ironisk udvikling der sker, når sprogforskningen samtidig kommer til at bekræfte en af de mægtigste psykologiske retninger i det tyvende århundrede: behaviorismen.⁷⁾

Koncentrationen om det "objektivt eksisterende" sprogsystem medførte også en svækket interesse for sprog anvendelsen, for sprogbrugen i meningsfulde, målrettede handlinger i konkrete situationer, og for samspillet mellem sproglig ytring og andre menneskelige fænomener. Samtidig med at den strukturelle sprogforskning vendte ryggen til psykologerne, vendte den (hvad end Malmberg siger) ryggen til sociologerne, antropologerne, og samfundsfilosofferne. Der kan ikke være tvivl om at denne strategi skabte arbejdsro, og heller ikke om at denne arbejdsro gav frugtbare resultater, således at vi i dag besidder et vældigt fond af redskaber til syntaktisk og formel analyse, dels af sproget som universelt abstraktum, dels af nationalsprog, gruppesprog, personalsprog, genresprog, etc. Vi har ikke fået eller fundet alt hvad vi kan få brug til til syntaktisk analyse, men der synes stadig at komme nye skud på dette træ. Der synes ikke at være grund til at bekymre sig om fremtiden på dette område.

2.

Men samtidig med at den formelle sproganalyse har fået fastere grund under fødderne efter knap et århundredes intenst arbejde, er de tilliggende og beslægtede fag begyndt at røre på sig igen. Hvad var det egentlig vi fik fat på med denne koncentration om "sprogets selv"? Var det andet end en lille part af dette uoverskuelige problemområde?

Netop den store fremgang inden for den syntaktiske analyse er forudsætningen for at vi i dag kan besvare dette spørgsmål med sikkerhed. Vi har ikke indfanget sproget selv. Det smuttede væk mellem grenene i alle de smukke syntakstræer; de forstak sig mellem alle de semantiske spørgsmål som trods megen helhjertet strukturalisme til stadighed peger ud mod et stort hemmelighedsfuldt terra incognita; det ligger og lurder inde i bevidstheden og ude mellem samfundets mure og søjler. Hvis vi ikke vil nøjes med en fragmentarisk viden, hvor sikker og tryk den end forekommer os, så må vi forlade syntaksens stronghold, og drage ud for at se om det er sump-land alt det der ligner.

Saussure, der i alt væsentligt formulerede den nye sprogforsknings ideologi, formulerede samtidig den ramme inden for hvilken sprogforskningen måtte drives, hvis den skulle give mening: den generelle semiologi.

"We have just seen that language is a social institution; but several features set it apart from other political, legal, etc. institutions. We must call in a new type of facts in order to illuminate the special nature of language.

Language is a system of signs that express ideas, and is therefore comparable to a system of writing, the alphabet of deaf-mutes, symbolic rites, polite formulas, military signals, etc. But it is the most important of all these systems.

A science that studies the life of signs within society is conceivable; it would be a part of social psychology and consequently of general psychology; I shall call it

semiology (from Greek Semeion "sign"). Semiology would show what constitutes signs, what laws govern them. Since the science does not yet exist, no one can say what it would be; but it has a right to existence, a place staked out in advance. Linguistics is only a part of the general science of semiology; the laws discovered by semiology will be applicable to linguistics, and the latter will circumscribe a well-defined area within the mass of anthropological facts.

To determine the exact place of semiology is the task of the psychologist. The task of the linguist is to find out what makes language a special system within the mass of semiological data. This issue will be taken up later; here I wish merely to call attention to one thing: if I have succeeded in assigning linguistics a place among the sciences, it is because I have related it to semiology. "8)

Disse tanker er blevet gentaget af Ch. W. Morris i Foundation of the Theory of Signs. 1938, af Hjelmslev i Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse, 1943, og med stort set samme indhold af Diderichsen i Humanistisk Videnskab, Gads danske Magasin, 1942.

Men først inden for det sidste tiår har sådanne tanker fået en større gennemslagskraft.

Ved siden af erkendelsen af at visse væsentlige sider af sprog-erkendelsen går tabt under en ensidig analyse af sprogets formelle aspekter, er der sket en drejning mod en mere "værdiladet" forskning. Fra forskellig side er der blevet stillet alvorlige spørgsmålstegn ved værdien af den værdifrie forskning. Et af problemerne med en sådan forskning er at den må drives på sin egen interne problematik. Er den først kommet i gang, på basis af et eller andet problem som udsprang af en konkret historisk-social situation, fx. før ideologien om den værdifrie forskning vandt indpas, så har den svært ved at ændre retning og at optage nye problemstillinger. Det er vanskeligt at foretage omprioriteringer i forskningen, når de allerede udbyggede forskningsområder tages som paradigmer på den

relevante forskning. Et par citater fra Paul Diderichsens Maal og Midler i Nutidens nordiske Filologi, 1946, vil kunne belyse problematikken:

"Formodentlig er det rent praktiske eller taktiske Overvejelser, der har ført til Nordisternes gennemgaaende saa afvisende Holdning. De strukturelle Metoder har endnu ikke opnaaet tilnærmelsesvis saa stor Fasthed og Fuldkommenhed som de genetiske - tværtimod er jo alle Tilhængere af de nye Retninger indviklet i endeløse og forvirrede teoretiske Diskussioner; og medens den genetiske Metode kan opvise Resultater, der synes uomtvistelige, finder man formodentlig, at de strukturalistiske Undersøgelser hidtil har givet lovlig magert Udbytte. Jeg skal ikke bestride Rimeligheden af et saadant Ræsonnement, men vil dog heller ikke tilbageholde en Formodning om, at man desinteresserer sig for Resultaterne af den strukturelle Analyse, fordi de ikke umiddelbart ses at bidrage til Opklaringen af de genetiske Problemer, som man hidtil ensidigt har interesseret sig for."

"Den nordiske Filologi har altsaa stadig sine Opgaver inden for den nationale Kultur; den skal bevare Fortidens litterære Mindesmærker og gøre dem tilgængelige for Samtiden; den skal yde sit til at gøre Kendskabet til Hjemstavnen og den folkelige Kultur mere fyldigt og levende, og den har sin beskedne opgave som Modersmaallets Tjener. Men det kan ikke nytte at skjule, at den paa alle disse Omraader har øvet sin væsentligste Indsats, og at den staar i Fare for at blive en gold Metode, der har overlevet sig selv ved at gøre Middel til Maal. Skal dette undgaas, maa hver enkelt af os paa den Plads, hvor vi er sat, gøre sig selv Regnskab for den menneskelige Værdi af det Arbejde, som han medvirker til."

Diderichsen kunne vel ikke endnu forestille sig sprogforskningen som kritisk videnskab, men gennem hele hans sprogteknik går kravet om et engagement, et værdisyn der kan give forskningen men-

neskelig og samfundsmæssig værdi. I behandlingen af den sproglige opdragelses historie kommer han endvidere ind på de katastrofale følger af en naturalistisk, d. v. s. positivistisk ideologi i sprogrøgtten. Denne får jo netop ingen mening når den blot kan udformes som en fastholden eller fastslåen af hvilke normer andre, mere eller mindre tilfældigt, er nået frem til. En sprogrøgt uden værdisyn og uden fremtidsorienteret mål overlader blot de egentlige beslutninger til andre og bliver et blindt redskab for tilfældigheder.

Kenneth Burke karakteriserer i A Rhetoric of Motives, 1950, situationen således:

"Science, as mere instrument (agency), might be expected to take on the nature of the scenes, acts, agents, and purposes with which it is identified. And insofar as a faulty political structure perverts human relations, we might reasonably expect to find a correspondingly perverted science. Thus, even the apologists of the Church will grant that, in corrupt times, there is a corresponding corruption among churchmen. (---)

The extreme division of labor under late capitalist liberalism having made dispersion the norm and having transformed the state of Babel into the ideal, the true liberal must view almost as an affront the Rhetorical concern with identifications whereby the principles of an specialty cannot be taken on their face, simply as the motives proper to that specialty. They are the motives proper to that specialty as such, but not to the specialty as participant in a wider context of motives.

In sum, as regards tests of "autonomy", the specialist need only consider, as a disciplinary factor, the objective resistances supplied by the materials with which he works. The liberal criterion was that propounded by Rousseau in Emile: the principle of constraint was to come from the nature of things, not from authorities and their precepts. Yet, willy nilly, a science takes on the moral qualities of the political or social movements with which it becomes identified. Hence, a new anguish,

a crisis in the liberal theory of science. In his *Genealogy of Morals*, Nietzsche met the same problem keenly, but perversely, by praising "autonomy" as the opposite of the moral. Modern political authoritarianism, like the earlier theocratic kinds, would subordinate the autonomous specialty to over-all doctrinal considerations. The rhetorical concept of "identification" does not justify the excesses to which such doctrinaire tendencies can be carried. But it does make clear the fact that one's morality as a specialist cannot be allowed to do duty for one's morality as a citizen. Insofar as the two roles are at odds, a specialty at the service of sinister ends will itself become sinister."

Tidligere placerede vores sprogforskning sig i klar relation det omgivende samfund og til erkendelsesmæssige og opdragelsesmæssige interesser i dette samfund. Den situation vi står over for i dag, er at sprogforskningen enten identificeres med samfundsmæssige interesser som vi som personer ikke har lyst til at tjene, eller sprogforskningen har placeret sig i en afsnøret lomme hvor den kun videreføres på sin egen inertie eller på individuelle forskeres identifikation med bestemte områder inden for feltet. Vi er nået langt siden det syttende og attende århundredes sprogfilosoffer og sprogpædagoger, men der er stadig opgaver, som man dengang pegede på, og det ikke de mindst vigtige, der stadig ikke har fundet en løsning, trods den imponerende fremgang inden for den formelle lingvistik.¹⁰⁾

I mange henseender peger pragmatikken tilbage mod områder i forskningstraditionen som ligger forud for en vidtgående specialisering og indsnævring af det legitime interesseområde, områder som er blevet forladt på grund af mangelen på anvendelige undersøgelsesmetoder, eller fordi de i den givne historiske situation blev opfattet som uvidenskabelige, uinteressante, fagligt uvedkommende eller lignende. Denne historiske proces kan ikke gøres om, men det må være muligt at undersøge om de beslutninger som præger denne proces, stadig har den samme gyldighed.

Samtidig peger pragmatikken ud over fagets grænser, mod problemfelter der kun kan løses ved et tværfagligt arbejde, og den pe-

ger ud mod en række samfundsmæssige opgaver, som trænger sig på, og som skal løses inden for den aktivitetsområde der afstikkes af sprog og kommunikation. Det ville være en falliterklæring, en afskrivning af fagets interesse, om dansk og nordisk filologi afviste disse opgaver som sine.

Traditionen hjemler både afvisningen og forpligtelsen til at tage arbejdet op. Spørgsmålet er blot hvilken del af traditionen der skal have magten i den kommende tid, og det kan ikke afgøres alene ved henvisning til traditionen. Det kan kun afgøres ud fra forestillinger om hvad vores fag skal være. Her må hvad det har været, spille en mindre rolle end samtidige, fageksterne hensyn.

3.

Pragmatikken som forskningsområde er for en stor del ukendt land. En væsentlig grund hertil, er at der er tale om et vidtstrakt kontinent. En del forskere har søgt at lægge veje herigennem, men det er endnu vanskeligt at få overblik over deres præcise beliggenhed, eller at forklare hvorfor de så sjældent mødes derude. Men landet kan dog indkredses på det intellektuelle landkort.

Vi kan tage vores udgangspunkt i den syntaks som vi jo efterhånden føler os så fortrolige med. Syntaksen er beskrivelsen af sprogets formelle struktur, et system som sætter alt fra fonemernes distinktive træk til sætningers og ytringers struktur i relation til hinanden.

Det som skæres fra i den syntaktiske beskrivelse er de betydninger som bæres af den formelle struktur. Til hver af de udtryksstrukturer som et sprog omfatter, knytter sprogbrugeren en betydning eller mening. Det er det der karakteriserer ham som sprogbruger, og det der karakteriserer sprogsystemet som sprog-system:

"A native speaker of a language has the ability to comprehend an immense number of sentences that he has never previously heard and to produce, on the appropriate occasion, novel utterances that are similarly understandable to other native speakers."¹¹⁾

I dette Chomsky-citat peges der på en gang på sprogbrugeren som producent og konsument af meningsbærende udtryk, og på denne aktivitets placering i eller forankring i sprogbrugssituationer. Selve dette at sammenholde situation og betydning er et væsentligt bidrag til bestemmelsen af sprogbrugeren som sprogbruger, for det er på den måde man kan eliminere den meningsløse, papegøjeagtige gentagelse af "meningsbærende" udtryk frigjort fra enhver kommunikativ funktion. Sproget er ikke blot bestemt ved sin struktur, men, og især, ved den funktion som strukturen er redskab for. Men hvor tæt en sammenhæng der end er mellem mening og situation, kan det dog være praktisk at holde dem ude fra hinanden. Sprogbrugeren kan altså dels tilskrive betydning til de formelle strukturer som er syntaksens emne, dels anvende de resulterende "tegn" til formålsrettet handlen, kommunikativ handlen, i samspil med andre. Herved bliver sprogteorien et specialtilfælde af teorien om regelstyrede handlinger.

At handle er at handle meningsfuldt, d.v.s. for at nå et mål. Nogle handlinger er umiddelbart meningsfulde, fx. en handling som at spise; det er handlinger som alle, uanset kulturel baggrund må udføre på nogenlunde samme måde, og som derfor højst kan underlægges visse "stilistiske" variationer, som at spise med kniv og gaffel, eller med det yderste af fingrene uden anvendelse af håndfladen. Andre handlinger er kun meningsfulde i kraft af at de indgår i et sæt af normer, en social institution. En sådan institution er et sæt af regler for udformning af adfærd og et sæt af regler for hvorledes de forskellige formninger af adfærden skal forstås. Der kræves altså dels at handlingen har et ydre udtryk, dels at dette udtryk kan tilskrives mening; en betydning som tilskrives den af mere end et menneske og som kan læres af mennesker der endnu ikke behersker dette handlemønster. Institutionen er et system af normer, en helhedsdannelse hvor delene får deres betydning i deres indbyrdes relationer, og hvor ændring et sted i systemet medfører større eller mindre ændringer andre steder. Tværkulturelt, eller fra institution til institution, er der ikke noget entydigt forhold mellem handlingens ydre udtryk og dens mening.

Handlingens ydre formning bruges altså i dette tilfælde til at kom-

munikere til andre, hvad det er for en handling man er ved at udføre, således at andre kan handle i overensstemmelse hermed. Vi kan på basis heraf skelne mellem den iagttagelige adfærd som det tilfældige biprodukt af en handling, som ved nysen eller spisning, og den ydre adfærd som en bevidst formet adfærd der muliggør samspil med andre. At handle i og ud fra en social institution forudsætter evnen til at kategorisere adfærdstyper og at kategorisere hvad adfærden skal gælde som eller tælle som inden for denne institution. Institutionen formaliserer således menneskelige handlinger og handlemotiver, og disse læres samtidig med beherskelsen af systemet. Hvis der er tale om forskellige mulige institutionelle systemer, må den handlende også kunne udnytte dele af adfærden som tegn for hvilken institution hans handlinger skal forstås ud fra, han må kunne projicere en definition af situationen som han forstår den, for at modparterne kan handle i overensstemmelse hermed, hvad enten de vælger at godtage definitionen eller at kontestere den.

Menneskeligt samspil som rækker ud over det allermest primitive (og dyriske), forudsætter således normsystemer som er fælles for en gruppe af mennesker, og som denne gruppe må underkaste sig eller indgive sig under for at kunne indgå i social interaktion med de øvrige medlemmer af gruppen, idet tilstedeværelsen af et eller andet normsystem netop muliggør interaktion samtidig med at den regulerer den. At spise forudsætter ingen sociale institutioner, men at købe mad af andre, at invitere andre til middag, at spise mere eller mindre høfligt, at konversere spirituelt til maden, det forudsætter etableringen af normsystemer.

Med denne analyse af handling og sociale normsystemer har vi bevæget os ind på kommunikationsteoriens område. Vi har den handlende, "aktøren", som gennem sin formning af sin adfærd fortæller den anden part, "tilskueren", hvilken handling han intenderer at udføre, og som han udfører i og med dette. Vi har altså en sender, en modtager og en meddelelse. Der er en snæver forbindelse mellem social interaktion og kommunikation. At kommunikere er at benytte regelstyrede handlinger i samspil med andre, at handle i samspil med andre er at kommunikere.

Vi må se parterne i dette samspil som bevidste væsener, der

vælger et handlingsmønster ud fra en opfattelse af hvilken social institution handlingen skal indgå i, eller med det formål både at markere institutionen og handlingen, som ved indledningen til interaktionen, eller når de ønsker at skifte fra en form til en anden. Hver af parterne modtager information fra den anden om hvorledes den anden anskuer situationen, eller ønsker den skal opfattes. Han vurderer situationen og vælger dernæst en adfærd inden for det register han selv behersker, for at føre situationen videre i en bestemt retning. I hver af parterne foregår der løbende en vurdering, forudsigelse og valg af ny handling eller handlingsstrategi. I dette forløb byder sprogsystemet og andre handlingssystemer sig hele tiden til, med mulige, socialt etablerede handleformer, samtidig med at i hvert fald sprogsystemet giver mulighed for at forme nye handleformer, som også vil kunne forstås af en der behersker sproget, selv om de ikke har mødt netop dette eksemplar før. I hvert fald sprogsystemet giver mulighed for løbende revision af de sociale institutioner. Vi har i sproget et middel til ud fra et forholdsvis begrænset forråd af elementer, som det er let for et menneske at manipulere med, at skabe et uendeligt antal forskellige udtryk der kan gives mening, d. v. s. som kan fungere som bærere af handlinger.

"...speaking a language is performing speech acts, acts such as making statements, giving commands, asking questions, making promises, and so on; and more abstractly, acts such as referring and predicating; and, secondly, (---) these acts are in general made possible by and are performed in accordance with certain rules for the use of linguistic elements.

The reason for concentrating on the study of speech acts is simply this: all linguistic communication involves linguistic acts. The unit of linguistic communication is not, as has generally been supposed, the symbol, word or sentence, or even the token of the symbol, word or sentence, but rather the production or issuance of the symbol or word or sentence in the performance of the speech act. To take the token as a message is to take it as a

a produced or issued token. More precisely, the production or issuance of a sentence token under certain conditions is a speech act, and speech acts (of certain kinds to be explained later) are the basis or minimal units of linguistic communication. "12)

Syntaksen er altså en væsentlig del af den sproglige beskrivelse, men den kan ikke stå alene, for den rene syntaktiske beskrivelse er i bogstaveligste forstand meningsløs, den går uden om det der er formålet med hele den sprogvidenskabelige aktivitet, at forstå hvorledes det er muligt for mennesker at kommunikere og handle sammen ved hjælp af sproget, og hvorledes disse handleprocesser kan ændres og forbedres.

Hvad der sker under betydningstilskrivningen, og hvorledes det egentlig går for sig, det ved vi ikke meget om, men vi har et navn for den forskningsgren der især studerer disse fænomener. Vi kalder den semantik.

Semantikken studerer dels generelle træk i de betydninger som bæres af sprogets formelle strukturer, dels de processer som resulterer i forståelse af et sprogligt udtryk. Semantikken har hidtil i alt væsentligt været en sprogfilosofisk aktivitet; dette ligger måske i sagens natur, måske skyldes det at vi ikke har formået at udvikle passende redskaber til også at kunne udvikle empirisk forskning på området. 13)

Semantiske studier må dog ikke forveksles med tolkninger af tekster og andre meddelelser. Ved det sidste forstås der en række processer som foregår mere eller mindre automatisk for den der behersker det sprog meddelelsen er formuleret i. Semantikken er ikke selve tolkningen, men studiet af forudsætningerne for at tolkningen overhovedet kan komme i stand og for at den forløber som den gør. Partikulære resultater af semantisk analyse kan dog udnyttes under nye tolkninger, ligesom de generelle principper som semantikken afdækker, naturligvis får en vis indflydelse på fremtidige tolkningsstrategier for den der har tilegnet sig dem. De nye tolkninger forløber fænomenologisk set inden for rammerne af den generelle forståelse, og hvis dette ikke sker, må en revision af helheden af

generel forståelse og partikulær tolkning være på sin plads. Set under denne synsvinkel fungerer semantikken på en gang som hjælpevidenskab for og metavidenskab til tolkningsprocessen. Men vi må ikke glemme at semantikken nok af og til kan forbedre vores beherskelse af sproget, men den kan aldrig erstatte denne "intuitive" beherskelse.

Allerede med semantikken peges der ud over det snævert sproglige, der peges mod de tanker og forestillinger som den enkelte sprogbruger gør sig med det sproglige udtryk han anvender, der peges mod de betydninger som sprogsystemet ifølge sin struktur til et bestemt tidspunkt tillader eller hindrer sprogbrugeren i at udnytte, altså mod sprogbrug som kommunikation og mod sprogsystemet som en social institution der giver sprogbrugeren bestemte kommunikative muligheder og afskærer ham andre.

4.

I realiteten er det vanskeligt at sætte skel mellem semantikken og det næste semiologiske delområde: pragmatikken. Det lader sig lettest gøre, når man opfatter sprogsystemet som en kompleks social institution der har en mellemmenneskelig eksistens, men en individuel brug, således at forskellige sprogbrugere anskuer og udnytter det på forskellige måder. Som analogi kan vi bruge en kompleks bygning der anskues og anvendes forskelligt af mennesker der bor forskellige steder i den, som benytter forskellige trapper og udgange, eller kommer til bygningen med forskellige ærinder, som dørsælgere, bude, rengøringspersonale eller middagsgæster.

Set på denne måde tilhører semantikken den faste bygning, mens pragmatikken er studiet af de forskellige anvendelser af den, og studiet af bygningen som den ser ud i de forskellige brugeres perspektiv. Billedet er besnærende klart: en spisestue er en spisestue ligegyldigt hvem der kommer deri, men nogen kommer der for at spise, andre for at gøre rent eller sætte nyt tapet op. Spisestuens aktuelle brug er bestemt af den konkrete sociale situation, dens po-substantielle brug som er identisk med dens "egentlige" brug, ligger fast.

På denne måde opfatter Saussure så vidt jeg kan se forskellen mellem langue og parole; syntaks og semantik må for ham tilhøre studiet af langue, mens pragmatik er identisk med studiet af parole. Og for den der retter opmærksomheden mod langue, er studiet af parole et nødvendigt gennemgangsled, mens viden om langue er en af de nødvendige forudsætninger for studiet af parole. De to aktiviteter må holdes adskilte, omend de kun eksisterer for forskeren i et dialektisk samspil.

Men sprog anvendelsen kan også anskues som systematisk og som et aspekt af sprog-systemet. Under denne synsvinkel ses anvendelsen af de sproglige udtryk som regelbunden i forhold til et system af sociale situationer, uden hvilket det enkelte sproglige udtryk ingen mening har. Sproget har betydning som bærer af social handling, og betydningen er identisk med den systematiske anvendelse af det sproglige udtryk.

"It still might seem that my approach is simply, in Saussurian terms, a study of "parole" rather than "langue". I am arguing, however, that an adequate study of speech acts is a study of langue. There is an important reason why this is true which goes beyond the claim that communication necessarily involves speech acts. I take it to be an analytic truth about language that whatever can be meant can be said. A given language may not have a syntax or a vocabulary rich enough for me to say what I mean in that language but there are no barriers in principle to supplementing the impoverished language or saying what I mean in a richer one.

There are, therefore, not two irreducibly distinct semantic studies, one a study of the meanings of sentences and one a study of the performances of speech acts. For just as it is part of our notion of the meaning of a sentence that a literal utterance of that sentence with that meaning in a certain context would be the performance of a particular speech act, so it is part of our notion of a speech act that there is a possible sentence (or sentences) the utterance of which in a certain context would in virtue of

its (or their) meaning constitute a performance of that speech act. "14)

Hvis vi endvidere opgiver vores forestillinger om et sprog som vi alle har fælles, og i stedet sætter forestillingen om en mængde koeksisterende, og indbyrdes meget nært beslægtede sprogsystemer som vi enten kan både producere os i og forstå, eller blot forstå (som vi kan forstå en der taler en bestemt dialekt eller sociolekt uden selv at kunne tale som han). Hvis vi endvidere sætter forestillingen om den systematiske anvendelse af sproglige udtryk i hvert af disse delprog, som kan være knyttet til en bestemt situation, til en bestemt gruppe, til en bestemt alder, eller til en bestemt teksttype, så bliver det vanskeligt at opretholde skellet mellem sprogsystem og sproganvendelse, og mellem semantik og pragmatik. Skellene mellem sprogforskning, psykologi, sociologi og filosofi er tilbøjelige til at blødes op eller forsvinde helt. Vi sidder tilbage med et meningsfuldt skel mellem det generelle studium af sprogsystemer inklusive deres relationer til andre koeksisterende sociale systemer som de indgår i og er med til at muliggøre, og på den anden side det partikulære studium af en given foreliggende tekst enten som formelt objekt (syntaktisk analyse) eller som meningsbærende objekt (semantisk analyse), eller som integreret i en formålsrettet, mennesskelig aktivitet i en konkret historisk-social situation (pragmatisk analyse), hvor de to førstnævnte analyseformer fremkommer ved abstraktion fra den sidste type, og dermed egentlig som led heri. Og her finder vi så igen to forskningsobjekter: det lingvistisk-social system og den konkrete handling, der kun eksisterer for forskeren i et dialektisk samspil.

Ovenstående fremstilling kan konfronteres med Bertil Malmbergs fremstilling af forskellen mellem filologi og lingvistik. (jf. s. 4-5) Den filologiske aktivitet er jo i virkeligheden blot en eksplicitering af den aktivitet enhver sprogbruger udviser når han forstår en tekst, støttet med visse tekniske hjælpemidler som hænger sammen med at det ofte er historiske eller fremmedsproglige tekster der arbejdes med. Filologien er da ikke først og fremmest en hjælpevidenskab for de ikke-sproglige videnskaber, således som Malmberg opfatter det, den er den aktivitet vi alle udviser når vi som modtagere for-

søger at forstå andre mennesker, i forening med et sæt af teorier og viden der sætter os i stand til bevidst at udnytte vores intuitive beherskelse af sproget og den tekstlige formtradition. Filologien er ikke en hjælpevidenskab for andre videnskabsmænd, den er en hjælpevidenskab for mennesker. Samtidig dækker filologien, i det mindste i Malmbergs formulering, det samme område som pragmatikken, når blot forståelsen af og anvendelsen af nutidigt sprog og nutidig teksttradition medinddrages. På en måde ville det have overflødiggjort hele denne afhandling hvis man havde kunnet sige: pragmatik = filologi. Men de aktiviteter der i dag går under navnet filologi er af en så begrænset art, og så hæmmede af traditionel akademisk tænkning, at dette område med fordel kan betegnes med et nyt navn.

Ovenstående fremstilling peger endvidere på det ejendommelige faktum at det vi kalder pragmatik i meget høj grad kan drives som empirisk-videnskabelig aktivitet, såvel som filosofisk-teoretisk, begge dele naturligvis i samspil, mens pragmatisk analyse i den grad bliver lig med intuitiv forståelse af den konkrete tekst i den konkrete situation, samt analyse af de faktorer som synes at indgå heri, at videnskabelig aktivitet er udelukket. I dette niveau slår vores akademiske forestillinger om videnskabelig og filosofisk aktivitet ikke til, så lidt som i alle andre umiddelbare samspilssituationer mellem mennesker. Og alligevel er det altså på basis af sådanne "uvidenskabelige" situationer hele vores videnskabelige aktivitet skal bygges op. Det samme paradoks genfinder vi naturligvis i al sprogvidenskab, men de fleste af de øvrige aktiviteter undgår den konstante og direkte konfrontation med problemet som pragmatikken og den pragmatiske analyse må tage på sig hver time af sit liv, fordi de vil teoretisere direkte i og på forståelsesprocessen.

Vores fremstilling af sprogets problematik kan sammenfattes som følger: det er ikke muligt at få en fuldstændig forståelse af det danske sprog uden en fuldstændig forståelse af alle de situationer som sproget kan indgå i og uden en forståelse af alle de anvendelser der kan gøres af sproget. Når man kan eller behersker et sprog, behersker man samtidigt et vældigt kompleks af handlesæt og erkendelsesområder. Sproget griber ind i alle aspekter af det sociale liv og i alle faglige områder, og sprogforskningen må gøre det samme. Her-

af følger at det ikke er muligt at få en fuldstændig forståelse af det danske sprog, i det mindste ikke i praksis; men heraf følger ikke at det skulle være rimeligt at holde sig til det eneste semiologiske område som med sikkerhed kan betegnes som "rent sprogligt": syntaksen. Kravet om at medinddrage pragmatikken som relevant forskningsområde er et krav om at forlade det relativt sikre, men samtidigt relativt uinteressante (i det mindste som mål i sig selv) for det væsentlige, uoverskuelige og usikre. Kun ved at overskride faglige grænser der alt for længe har været sakrosankte, når vi til at opfylde et formål i det nye samfund, men ved at overskride disse grænser overskrider vi samtidig til dels grænserne for en stor del af de accepterede akademiske meriteringsformer: empirisk-videnskabelig forskning og stringent filosofisk-teoretisk tænkning med et stort gyldighedsområde.

5.

Trods de måske noget foruroligende bemærkninger ved slutningen af forrige afsnit er det dog muligt at pege på nogle akademiske discipliner med en vis status, der befinder sig inden for det område vi her har kaldt pragmatik. En kort omtale af disse discipliner skulle forhåbentlig kunne uddybe billedet af denne størrelse.

1) Psykolingvistik eller sprogpsykologi. Her arbejder man især med indlæring, og receptiv og produktiv beherskelse af sproget; med forholdet mellem sprog og tanke; med sprogets forhold til mennesket som biologisk mekanisme, dels samspillet med det biologiske system, dels forudsætningerne for at det biologiske system overhovedet har kunnet udvikle sprog.

2) Sociolingvistik eller sprogsociologi. Her er det sprogets indlejring i de sociale processer der tiltrækker sig opmærksomheden. Hvilken rolle spiller sproget for den sociale perception? Hvorledes er forholdet mellem sociale roller og sprogbrug? Hvilken form for social institution er sproget egentlig og hvorledes eksisterer det i samfundet? Hvordan spiller det sammen med andre sociale norm-sæt?

Det er ikke helt let at skille de to discipliner fra hinanden, og heller ikke let at skille dem fra de to videnskaber, psykologi og

sociologi der ligger som distale begreber i bestemmelsen af disciplinerne. Men det ville man vel heller ikke vente efter hvad der ovenfor er sagt om hele det pragmatiske område.

3) Kommunikationsforskningen. Denne forskning kaldes også sommetider New Rhetoric, fordi den synes at have overtaget retorikkens traditionelle opgave som læren om overtalelsesmidler. I kommunikationsforskningen beskæftiger man sig med påvirkning gennem kommunikation, gennem massemedier, propaganda, reklame, overtalelse, argumentation, emotionelt pres, etc. Kommunikationsforskningen har for en stor del været drevet under socialpsykologi og sociologi som en praktisk talt udelukkende empirisk forskning.

Ved siden af disse videnskabelige aktiviteter finder vi to filosofiske skoler som hver på sin måde bidrager til området.

4) Den analytiske filosofi som altid i høj grad har været en sprogfilosofi, og som siden den anden verdenskrig mere og mere har rettet sig mod sprogets anvendelse som kommunikationsmiddel. Vi finder denne interesse hos Wittgenstein i Philosophical Investigations og hos hans efterkommere i Oxfordfilosofien og den amerikanske filosofi.

5) Den hermeneutiske filosofi der især har arbejdet med problemer omkring tolkning og forståelse. Den hermeneutiske filosofi har tydelige rødder tilbage til den klassiske udformning af filologien, den føres videre som en specifik humanistisk metodelære og filosofi, og egentlig tolkningsteori med forskere som W. Dilthey, Emilio Betti, Hans-Georg Gadamar og Jürgen Habermas.

Der foregår i øjeblikket en så livlig aktivitet omkring os, at man kan blive helt forpustet af at forsøge på at vinde med i hørtelløvet¹⁵⁾ for slet ikke at tale om at assimilere alt dette (for faget nye, men egentlig ikke særlig nye) således at der kan blive tale om en ny forskningsmæssig og pædagogisk praksis.

Der er rige kilder at øse af, men der skal naturligvis øses med forstand og sund skepsis. Et af de første problemer som må klares er en formidling af alt den udenvælske, og af den fagligt beslægtede viden fra andre fagområder. Samtidig må vi tage hele vores egen tradition op til revision i lyset af de problemer som den nye viden og fagets eksterne situation stiller os over for.

6.

Som det vist skulle være fremgået af meget af det foregående anser vi afdøde Paul Diderichsen for en af de væsentligste skikkelser i den umiddelbare forskningstradition. Han står ganske vist i højeste grad for det strukturelle synspunkt som vi i nogen grad vender os imod, men meningen er jo heller ikke at forkaste hele denne del af traditionen, blot at kræve dens aktiviteter sat ind i en større sammenhæng. Og som det citat viser, der er sat som motto for hele denne del af foredraget, foregreb Diderichsen overskridelsen af den strukturelle sprogforsknings grænser.

I Diderichsens senere værker: Dansk Prosahistorie og Sprogssyn og sproglig opdragelse, finder vi en holdning der kun kan ses som et forsøg på at gribe tilbage til den form for integreret sprogforståelse som vi finder i det syttende og attende århundredes rationalistiske sprogtenkning.

Dansk prosahistorie er et væsentligt værk for os, fordi den viser vejen tilbage til arbejdet med hele tekster i stedet for isolerede ytringer, hvor teksten ses som et meddelelsesmiddel udsprunget af en konkret situation. Ganske vist forbliver interessen her i alt væsentligt formel: det er de formelle aspekter, komposition og sproglig stil der står i centrum, og den situationelle ramme er oftest en hel historisk periode med dens fremherskende sprog- og stilsyn og dens specifikke holdning til den sprogligt-litterære formtradition. Men vejen er givet til en genoplivelse af filologien som det samtidige arbejde med en konkret tekst og en udforskning af sammenhængende systemer af sprog, kultur og litteratur (i videste forstand, alle tekster).

Samtidig tegner Dansk prosahistorie den klassiske, retoriske tradition som i en række henseender placerer sig på samme måde i forhold til sprogforskning og sprogpædagogik som pragmatikken ønsker at gøre det. Denne tradition kan både som teori og som praksis være en stor rigdom for en moderne kommunikationsforskning.

Sprogssyn og sproglig opdragelse er en fremragende analyse af gode mænds fejlslagne planer. Den resulterer i en sund skepsis med hensyn til mulighederne for at skabe en pædagogisk praksis der realiserer de tanker der lå i det syttende og attende århundrede, om en generel sproglig opdragelse, samtidig med at den peger på det ufrugt-

bare forhold der hidtil har været mellem universitetets sprogforskning og skolens sprogpædagogik. Dette må naturligt munde ud i ønsket om et bedre samspil mellem disse aktiviteter. Men det kan ikke lade sig gøre med den forskningstradition som i øjeblikket, trods alle forbedringer, behersker universitetsforskningen.

Lad os afslutte denne del af foredraget med at citere den sidste side af Sprogsyn og sproglig opdragelse:

"Situationen fra før 1871 er genoprettet og dermed den dybtgående modsætning mellem universitetsdisciplinen "nordisk filologi" (d.v.s. dansk sprog "forklaret" ud fra oldislandsk) og den sproglige side af danskundervisningen i skolen. Ganske vist er studiet ved universitetet blevet udvidet med undervisning i nydansk fonetik og grammatik, stilistik og verslære, mundtligt og skriftligt foredrag. Men ved denne specialisering er lærestoffet splittet op i en sådan grad, at en jævnt begavet student ikke på rimelig tid kan få fast grund under fødderne i alle discipliner. Det er derfor udelukket at styrke den del af studiet der tager sigte på sproglig opdragelse, uden at skære radikalt ned på andre dele.

Tiden må derfor være inde til at overveje den nordisk-filologiske uddannelses værdi for de lærere der skal varetage ungdommens sproglige opdragelse. Man må da først mærke den tilsnigelse som lå i at kalde studiet af de nordiske sprog for "nordisk filologi". Medens den klassiske filologi altid har haft sit centrum i tekstforståelse og sprogfærdighed, støttet af indsigt i en række kulturhistoriske realfag, har lyd- og formhistorie med etymologi og dialektologi i stigende grad været det felt hvorom man koncentrerede sig i forskning og undervisning når det gjaldt de nordiske sprog. Dette forskningsarbejde har givet interessante resultater, og en lærer der bevarer interessen for sproghistorie, vil utvivlsomt kunne krydre sin undervisning med tankevækkende etymologier og forklare mange ejendommeligheder i sprogbrugen. Men lydhistorikeren vil let tilegne sig en holdning over for sproget som kan være farlig. Han vil vænne sine elever til først og frem-

mest at betragte sproget som et objekt for iagttagelse og som et meddelelsesredskab der omdannes ved et blindt spil af tilfældige lydsammenfald. Jeg tør af egen bitre erfaring bevidne at en sådan "objektiv" attitude let svækker følelsen af at sproget også er en personlig livsform der kan dyrkes og forædles eller forsømmes og forfalde. Filologen fristes til at glemme at sproget først og fremmest skal tjene til at give tanken lys og fasthed og bevægende kraft. Han forsømmer let at lære sig selv og sine elever at søge og vælge det mest rammende udtryk, at forholde sig vurderende og kritisk over for eget og andres sprog. For den "objektive" betragter kan alle udtryk være lige gode. Det ligger ham fjernt at lære ungdommen at lege lifligt med den danske tunge, at skabe med sproget, at glæde sig ved konsonanternes kraft og vokalernes farve."

Og for at denne del af foredraget ikke skal forsvinde helt i vellyden af det danske sprog når det tales mest æstetisk, så indføjer vi her vores eget program for fremtiden:

III Programerklæring.

"Jeg er sprogforsker, og intet sprogligt bør være mig fremmed"
Roman Jakobson, 16)

1. Der bør udvikles en generel teori om tekster som kommunikativt medium. Tekster bør ikke studeres som isolerede objekter, men som produkter af menneskelig aktivitet, skabt i (forestillingen om) samspil med andre mennesker i en konkret historisk-social situation.
2. Tekster kan ikke forstås når de betragtes som isolerede objekter. De giver kun mening når de anskues inden for bestemte kulturmønstre, hvor et kulturmønster ses som bestående af en række materielle vilkår, en samling af meningsbærende kulturprodukter, samt et netværk af sociale institutioner som organiserer de materielle vilkår og giver kulturprodukterne deres mening.

3. Enhver aktivitet inden for sprogforskningen må præcisere sit forhold til en generel tekstteori og til en model af samfundet, og derved fremme forståelsen af det bidrag den selv giver til vores videnstotalitet.
4. Studiet af sprogsystemet som isoleret objekt har ingen mening. Studiet af sprogsystemet har kun mening i det omfang det øger vores forståelse af sprogbrugen. Tekstforskning er sprogbrugsforskning.
5. Sprogforskningen må kunne bruges til andet end underhold(ning) af sprogforskere, eller regulering af samfundets udtale, stavning, tegnsætning og sætningsbygning.
6. Sproget er det sæt af regler der forbinder tankeprocesser med et ydre, mellemmenneskeligt medium, således at mennesket kan udforme, og anvende meningsbærende tegn. Sprogforskningen kan ikke skilles fra psykologien, for det ville være at indføre arbitrære, fagpolitisk bestemte skel i et sammenhængende område.
7. Sproget er den praktiske bevidsthed, den også for andre eksisterende bevidsthed, og dermed den bevidsthed som først for alvor eksisterer for mig selv. Sproget opstår ligesom bevidstheden først ved behovet for og nødvendigheden af samspil med andre mennesker. Sproget muliggør og regulerer samspillet med andre mennesker; de sociale institutioner er sprogligt formulerede handlesæt. Sprogforskningen kan ikke skilles fra samfundsforskning og samfundsfilosofi.
8. Sproget som formel struktur er af principielt samme art som de formelle strukturer der studeres af den matematiske filosofi. Sprogforskningen kan ikke skilles klart fra studiet af andre formelle strukturer som kan foreligge for og benyttes af bevidstheden i samspillet med omverdenen og med andre mennesker. Sprogforskningen kan ikke skilles fra logik og matematik.
9. De modsigelser og huller som viser sig når forskellige fags og personers formuleringer om sproglig kommunikation holdes op mod hinanden, bør dyrkes som de steder hvor teoridannelsen mest frugtbart sættes ind. Teoretikernes fornemste opgave må være at søge efter sådanne og at afsløre deres udspring i teoridannelsen.
10. Sprogforskningen må være et samspil mellem tolkning af tekster, analyse af den viden og kunnen som udnyttes i denne tolkning, og tolkning af andre menneskers tanker om sprog og

tolkning, Resultatet må være frigørelse fra den konkrete historisk-sociale situation som individet befinder sig i, og evnen til at se og realisere nye handlemuligheder.

11. Sprogforskningen bør altså foregå i snævert samspil med en sproglig praksis, og den må sigte mod at forbedre den menneskelige selvforståelse og de menneskelige handlemuligheder for alle.
12. Historisk praksis og historisk teoridannelse er nødvendige objekter for den nutidige forskning, men forskningen i den sproglige, tekstlige og intellektuelle tradition må forankres både i det fortidige og i det nutidige, og rette sig mod det fremtidige.
13. Netop nu har vi behov for at få vores forskningstradition gennemarbejdet for alvor, og omtolket i lyset af forskningens nye situation.
14. Netop nu har vi brug for at få samlet (alle) de tanker man har gjort sig om sprog og tekster i forskellige fag og forskellige lande.
15. Netop nu har vi brug for en intensiv udforskning af moderne dansk talesprog i konkrete, sociale situationer, og vi har brug for viden om hvorledes de handlende i disse situationer opfatter deres egen og andres sproglige aktivitet.
16. Netop nu har vi brug for en intensiv forskning i sprogets rolle i massekommunikationen, og de udøendes og modtagendes oplevelse af kommunikationen.
17. Vi har brug for bedre analyseredskaber end dem den traditionelle sprogforskning har givet os, og som den har udviklet til sit yderst begrænsede brug. Aktiviteterne 13-16 vil muligvis kunne give os disse redskaber.
18. Vi har brug for bedre pædagogiske redskaber til distribution af den viden vi etablerer. Vores viden har ingen mening hvis den ikke kan udnyttes af andre. Men sprogforskeren kan ikke påtage sig andres kommunikation og forståelse af sproget. Han kan ikke tænke og handle på andres vegne. Han må bringe andre til selv at analysere situationen. De må selv være herre over deres egen kommunikative praksis.
19. Der er ikke brug for sproglige formyndere.
20. Sprogforskeren må deltage i frigørelsen af folket.

VI. Noter.

- 1) Denne del af foredraget blev forelagt i en yderst summarisk form ved selve konferencen, på grund af den begrænsede tid der var til rådighed. Som støtte hertil uddeltes kladden til en leksikonartikel om pragmatik, se bilag D. Løvrigt er denne del af foredraget i store træk identisk med indledningen til mit foredrag: Filologi - Pragmatik - Kommunikationsforskning. Om forholdet mellem sprogforskning og samfundsforskning. Selskab for Nordisk Filologi. 4. oktober 1969. I dette foredrag blev der ydermere givet en gennemgang af John Searles tanker om sproghandlinger og reference- og prædikatsfunktionerne. (Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge, 1969); af Roger Browns undersøgelser af sociale relationer som de afspejles i de europæiske tiltaleformer (Brown & Gilman: The Pronouns of Power and Solidarity. I: Sebeok (ed.): Style in Language. M.I.T. Press. 1961 og Roger Brown: Social Psychology. The Free Press. 1965. p. 51-100), samt Erving Goffmans analyse af interaktionssituationer (The presentation of Self in Everyday Life. 1956).
- 2) Wilhelm von Humboldt: Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaus. 1836. I: Werke Bd. 6, 1 Hæfte. Berlin 1907, p. 179-180.
- 3) Aage Henriksen: Om faget dansk. Rapport fra et seminar i Hanherred. Kritik nr. 12, 1969, p. 108-124. Hertil også Bo Hakon Jørgensen: Revolution og Tradition. Sammesteds. p. 125-131. Erik A. Nielsen: Kommunikationsvanskeligheder. Kritik nr. 13, 1970, p. 136-138. Mogens Løj & Niels Erik Wille: Om faget dansk. Sammesteds p. 120-135.
- 4) Gymnasieskolen nr. 1969, 3 Jf. hertil Sven Møller Kristensen: Kommunikation og litteratur. Politikens kronik 22-4-1970 og Paul Nakskov: Opbrud. Meddelelser fra Dansk lærerforeningen. 1970 nr. 1, p. 3-9 og Peter Harms Larsen: Dansk - et middel til kommunikation? Sammesteds p. 10-17.
- 5) Jf. definitionen og den korte historiske redegørelse for opkomsten og anvendelsen af betegnelsen i bilag F (p. 62).
- 6) Paul Diderichsen: Maal og Midler i Nutidens nordiske Filologi. 1946 (tr. i Helhed og struktur 1966).

- 7) Jf. Noam Chomsky: Language and Mind. Harcourt, Brace and World. 1968. og Noam Chomsky: Cartesian Linguistics Harper and Row. New York, 1966.
- 8) F. de Saussure: Course in General Linguistics. Edited by Charles Bally and Albert Sechehaye in collaboration with Albert Riedlinger. Trans. by Wade Baskin. 1959. p. 15-16.
- 9) Kenneth Burke: A Rhetoric of Motives. Prentice-Hall New York. 1950. p. 29-31. Jf. også diskussionen af autonomitænkningen i sprogvidenskaben i Peter Madsen: Ideolingvistik. NyS. nr. 1, 1970. p. 64-72. Hertil også Jan Anward: Litteratur och språk som objekt för vetenskap. Några kommentarer til Peter Madsens Ideolingvistik. Kritiska studier. 1970 nr. 1 og Jørgen K. Bukdahl: Ideologikritikkens dimensioner. Kritik nr. 14, 1970, p. 133.
- 10) Jf. Paul Diderichsen: Sprogsyn og sproglig opdragelse. Nyt Nordisk Forlag. 1968. og Noam Chomsky: Cartesian Linguistics. New York. 1966.
- 11) Noam Chomsky & George A. Miller: Introduction to the Formal Analysis of Natural Languages. I: Luce, Bush & Galanter: Handbook of Mathematical Psychology. Vol. II. 1963, p. 271.
- 12) John Searle: Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge University Press. 1969. p. 16.
- 13) Jf. dog Arne Næss: Interpretation and Preciseness. Oslo 1946 ff. og Arne Næss: Nogle elementære logiske emner. Oslo 1961 1961 (sv. overs. Empirisk semantik) hvor der gøres forsøg på at grundlægge en empirisk semantik. Dette forsøg har dog ikke givet anledning til større forskningsprojekter.
- 14) John Searle op.cit. p. 17.
- 15) "Tidens Tand saa ubarmhertig løver/over Stokkersten saa raskt af Sted, / at omsundst vi ældre ofte prøver/ i dens Høretelløvs at vinde med." P. Sørensen-Fugholm: Samlede Digte, u.å. p. 9.
- 16) Roman Jakobson: Closing Statement: Linguistics and Poetics. I: Sebeok (ed.): Style in Language. M.I.T. Press. 1961. p. 377. (orig.: "Linguista sum; linguistici nihil a me alienum puto.")